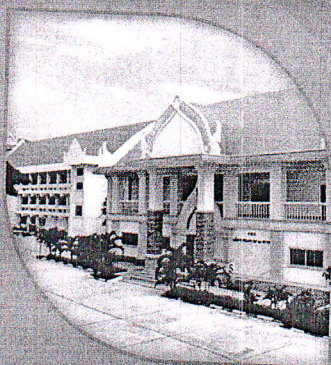
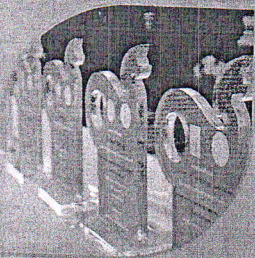
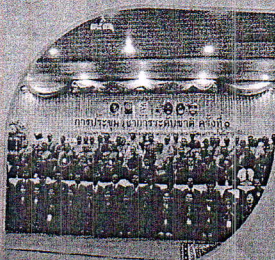

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buriram Buddhist College

รายงาน การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑

Proceedings

“การวิจัยทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาความหลากหลายทางวัฒนธรรมในอีสานใต้”
The Research on the Buddhism for Development of Cultural Diversity in Sount Isan

๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐

เล่มที่
๓

สถาบันเจ้าภาพร่วม Co-Hosts

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
พัฒนาการศึกษาไทยในอดีตถึงยุคสมัยใหม่ พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโณ, ดร.	๑
คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปของ อองชาวพุทธศรีลังกา : ศึกษาวิเคราะห์ร่องรอยสถาปัตยกรรมในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พระมหาพจน์ สุวโจ, ดร., พระมหานอม อานนโท	๑๔
มงคลสูตร : กำเนิดและพัฒนาการ พระมหาภุชวดี เขมทสฺสี, ดร. และคณะ	๒๗
อิทธิพลคติความเชื่อประเพณีบุญบั้งไฟที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธไทย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปัจจุบัน นายสงวน หล้าโพนทัน และคณะ	๓๗
แนวทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งตามหลักพุทธธรรมในสังคมไทย ดร. วรเวช ศิริประเสริฐศรี และคณะ	๕๓
หลักเมตตาธรรมเพื่อการพัฒนามนุษย์ ดร. สิริภพ สอนดง, ดร. วรเวช ศิริประเสริฐศรี	๖๓
ยักษ์: ศิลปกรรมแห่งจินตนาการ ดร. ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ	๗๗
วิจัยทางพระพุทธศาสนา : ความหมาย จุดมุ่งหมาย ประเภท และประโยชน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ ทองทิพย์	๙๐
การแก้ปัญหาอาชญากรรมในสังคมด้วยหลักพุทธธรรม อาจารย์สมคิด สุขจิต, อาจารย์สุทธิวิทย์ วิลัยรัตน์	๑๐๓
การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ในพุทธสถานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาประเทศไทย พระยุพธนา อธิจิตโต, ดร. ดร. เสรี ศรีงาม	๑๑๕
แนวคิด ตัวชี้วัด องค์ประกอบ บทเรียน และบูรณาการตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ พระมหาอุทธาน นรชฎาภู, ดร.	๑๒๖
พรหมชาลสูตร : วิเคราะห์แนวคิดปรัชญาชีวิต พระครูโพธิ์สีลคุณ เป้งไชโยม	๑๔๐
การขัดเกลาทางสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างจิตอาสาของประชาชน ในเขตตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ผศ.ดร. วีระชัย ยศโสธร	๑๔๙
วัฒนธรรมฮีตสิบสองของชาวบ้านหนองไฮ ตำบลตลาดโพธิ์ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูสุนทรวิโรจน์จิต, ดร., ธนันต์ชัย พัฒนะสิงห์, วันวิสาข์ ทิมมานพ	๑๕๘

คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปของชาวพุทธศรีลังกา :
 ศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาปุณโณวาทสูตร
 The Cult of the Buddha Footprint of Sri Lankan Buddhists:
 An Analytical Study of a Commentary on Punnovada-sutta

พระมหาพจน์ สุวโจ, ดร. พระมหาถนอม อานนโท*

บทคัดย่อ

คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปเป็นอีกความเชื่อหนึ่ง ซึ่งโด่งดังแพร่หลายเป็นที่รู้จักของชาวพุทธศรีลังกามาเป็นเวลาหลายศตวรรษ เหตุเพราะมีการซึมซับรับรู้มาจากบรรพชนคนรุ่นก่อนแล้วสืบทอดต่อมาโดยอนุชนคนรุ่นหลังจนถึงปรตยุบันสมัย ครั้นพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้ามายังอาณาจักรน้อยใหญ่ตลอดดินแดนอุษาคเนย์ คติความเชื่อเช่นนี้ต่างเป็นที่ยอมรับและเชื่อถือสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวกันว่าคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้ชาวพุทธศรีลังกามั่นคงในพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน

ความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปของชาวศรีลังกานั้นเชื่อว่าเกิดขึ้นเองตามลำพัง จำต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเข้ามาช่วยเสริม เพื่อสร้างความชอบธรรมให้เกิดมีขึ้นแก่พระพุทธศาสนา และเสริมสร้างศรัทธาเหล่าศาสนิกชนให้มั่นคงแน่วแน่ต่อศาสนาแห่งตน ปัจจัยภายนอกดังกล่าวหมายถึงความสัมพันธ์เชิงกัลยาณมิตรกับอาณาจักรชาวพุทธแห่งดินแดนชมพูทวีป

เรื่องราวความสัมพันธ์เชิงกัลยาณมิตรดังกล่าวมีน้อยอยู่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถานามว่าปปัญจสูทนี โดยเฉพาะอรรถกถาปุณโณวาทสูตร ซึ่งกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปบนแผ่นดินชมพูทวีป เป็นเหตุให้มีการเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปบนเกาะลังกา เพื่อต้องการสร้างความกลมกลืนกับคติความเชื่อของคนพื้นถิ่น ประารถนาให้พระพุทธศาสนาบนเกาะลังกาเจริญรุ่งเรืองยาวนาน จนทำให้ชาวลังกาทุกหมู่เหล่าต่างศรัทธาเลื่อมใสเป็นอย่างดี และกลายเป็นประเพณีอันดีงามแลรักษาสืบทอดเรื่อยมาตราบถึงปัจจุบัน

บทความนี้เน้นกล่าวถึงกำเนิดและพัฒนาการตลอดทั้งความสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูป เริ่มต้นจากคัมภีร์อรรถกถาเรื่อยมาจนรุ่งเรืองแพร่หลายบนผืนเกาะลังกา ทั้งนี้เพื่อต้องการชี้ให้เห็นพัฒนาการของคติความเชื่อก่อนที่จะแพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนอุษาคเนย์ และเพื่อชี้ให้เห็นว่าคติความเชื่อดังกล่าวมีความเหมือนและแตกต่างจากดินแดนอุษาคเนย์เพียงไร

คำสำคัญ : ปปัญจสูทนี, รอยพระพุทธรูป, ศรีลังกา, พระสมณทูต

* อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Abstract

The cult of Buddha footprint is one of the most popular traditions of Sri Lankan Buddhists from the early period, which was carried on from generation to generation since present day. When Buddhism named Lankavamsa spreads to many kingdoms of south-east Asia, those kingdoms accepted it and followed this tradition till now. It is said that this tradition is one of condition which be able to maintains Buddhism for long time.

It is believed that the cult of Buddha footprint in Sri Lanka cannot produce by itself, but rising by the external condition. This appearing is to make righteous idea for Buddhism and supports belief of Buddhists in Sri Lanka. The former condition shows friendly relationship to Buddhist kingdoms in ancient India.

This story hints some points in a commentary called Papancaśudani specially a description on Punnovada-sutta. This sutta explains the cult of Buddha footprint in India which links to the cult of Buddha footprint in Sri Lanka. Probably, this idea needs to convert native people who believes in primitive belief to Buddhism and maintains the Buddhism for long time. This idea be able to make Sri Lankan Buddhists believing in Buddhism and transforms to luxuries tradition, carrying on it since now.

This topic research mainly focuses on the origin and development of the cult of Buddha footprint, beginning from the commentary since it is various popular in Sri Lanka. It shows the development before spreading to the kingdoms of south-east Asia. Also, it shows the similar and the difference tradition between Sri Lanka and those countries.

Keyword: Papancaśudani, the Buddha footprint, Sri Lanka, Buddhist Missionary

อรรถกถาปุณโณวาทสูตร: การตีความเชิงประวัติศาสตร์

อรรถกถาปุณโณวาทสูตรเป็นส่วนหนึ่งในคัมภีร์ปิฎกจูฬนิกาย ซึ่งอธิบายความตามปุณโณวาทสูตรในคัมภีร์ปิฎกจูฬนิกาย อูปริปันณาสก มีเนื้อหาว่าด้วยการประกาศพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ณ ดินแดนแคว้นสุภยปรินตะอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของพระปุณณเถระ โดยมีความย่อว่าดังนี้^{๑๘}

ณ แคว้นสุภยปรินตะมีพี่น้อง ๒ คน คนพี่ชื่อว่าปุณณะ ส่วนคนน้องชื่อว่าจุฬาปุณณะ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านพานิชคาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านของพ่อค้ากลุ่มหนึ่ง ครั้งหนึ่งนายปุณณะพี่ชายได้บรรพทุกเกวียน ๕๐๐ เล่ม เดินทางไปค้าขายยังเมืองสาวัตถี และพักกองเกวียนใกล้วัดเชตวันมหาวิหาร วันหนึ่งขณะพักนอนกับบริวาร ได้เห็นชาวเมืองสาวัตถีถือธูปหอมและดอกไม้พากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเชตวันมหาวิหาร เกิดความสงสัยใคร่รู้จึงพาบริวารเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเช่นกัน

^{๑๘}มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย อูปริปันณาสก ภาค ๓ เล่ม ๒ และอรรถกถา, อรรถกถาพระอานน: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, ๒๕๕๗), หน้า ๔๑๕-๔๒๒.

ครั้งนี้ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธาเลื่อมใส จึงเข้าไปถวายบังคมแล้วอาราธนาพระพุทธเจ้าและสาวกเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น ต่อมาได้ยกทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้แก่ชายจนขาดพลเรือนองชายแล้วออกบวช ครั้นอุปสมบทไม่นานได้กราบทูลลาพระพุทธเจ้ากลับไปยังบ้านเกิดที่แคว้นสุนาปรีนตะ และบรรลุพระอรหันต์ในพรรษาแรกนั่นเอง พระเถระได้ชักชวนชาวบ้านสร้างศาลาด้วยไม้จันทน์แดงที่วัดมกุฏการามเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้า ครั้นสร้างเสร็จแล้วพระปทุมเถระได้เดินทางไปยังวัดเขตนันทวิหาร เพื่อกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จไปยังแคว้นสุนาปรีนตะ

พระพุทธองค์ทรงรับอาราธนาพระปทุมเถระ ได้เสด็จไปพร้อมพระอรหันต์สาวก ๔๔๔ รูปตลอดเส้นทางทรงประทับเรือนยอดอันวิศกรรมเทพบุตรมาเนรมิตไว้ ระหว่างทางนั้นได้เสด็จถึงเขาลัจจพันธ์ ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของลัจจพันธ์ฤาษีผู้เป็นมิจฉาเทวี พระองค์ได้แสดงเทศนาโปรดจนฤาษีสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พร้อมประทานอุปสมบทวิธีแก่ฤาษีนั้น จากนั้นได้เสด็จถึงหมู่บ้านนิชคามและพำนักที่วัดมกุฏการาม บรรดาพ่อค้าทั้งหลายต่างพากันชวนชวายนถวายมหาทานแก่พระสงฆ์หมู่ใหญ่อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วพากันน้อมถวายศาลาไม้จันทน์แดงแด่พระพุทธเจ้า คราวนั้นพระพุทธองค์ได้แสดงธรรมเทศนาโปรดพวกพ่อค้าจนพากันบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก พระพุทธองค์พร้อมพระสาวกประทับอยู่ที่มกุฏการาม ๓ วัน แล้วรับสั่งให้พระปทุมเถระพำนักอยู่ที่นี้เพื่อสงเคราะห์ชาวเมืองต่อไป

จากนั้นได้เสด็จกลับวัดเขตนันทวิหารเมืองสาวัตถี ระหว่างทางได้พบกับพญานมมทานาคราช ผู้ศรัทธายึดมั่นในพระรัตนตรัยซึ่งถวายการต้อนรับพระพุทธองค์ด้วยสักการะอันใหญ่ พระพุทธองค์ทรงสงเคราะห์พญานาคและบริวารด้วยการแสดงเทศนา คราวนั้นพญานมมทานาคราชได้ทูลขอสิ่งสำหรับรำลึกบูชา พระพุทธองค์จึงประทับรอยพระบาทไว้ที่ฝั่งแม่น้ำนันทานที จากนั้นเสด็จมาเขาลัจจพันธ์และมอบหมายให้พระลัจจพันธ์เถระพำนักอยู่ที่นั่นเพื่อสงเคราะห์ชาวเมือง คราวเดียวกันพระลัจจพันธ์เถระได้ทูลขอสิ่งสำหรับรำลึกบูชา พระพุทธองค์จึงประทับรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นดินเหนือเขาลัจจพันธ์ แล้วเสด็จกลับวัดเขตนันทวิหารเมืองสาวัตถี

เนื้อความตามอรรถกถาปุณโณวาทสูตรเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูปปรากฏให้เห็นแล้ว โดยระบุถึงสองแห่งกล่าวคือเขาลัจจพันธ์และริมฝั่งแม่น้ำนันทานที โดยเชื่อว่าทั้งสองแห่งอยู่ในแคว้นแคว้นสุนาปรีนตะ ปัญหาที่เราต้องหาคำตอบคือแคว้นสุนาปรีนตะอยู่ที่ไหน คติความเชื่อเหล่านี้เกิดขึ้นยุคสมัยใด เหตุใดจึงมาปรากฏเห็นในคัมภีร์ปัญจสุทนี และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปของศรีลังกาได้อย่างไร

เพื่อสืบค้นหาคำตอบเห็นควรเริ่มต้นจากแคว้นสุนาปรีนตะเป็นปฐม

หลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงภาพของแคว้นสุนาปรีนตะแบบย่อสั้นว่า “พวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตะชนบทเป็นคนร่าเริง พวกมนุษย์ชาวสุนาปรีนตะชนบทเป็นคนหยาบคายนัก”^{๑๔} ข้อมูลเพียงเท่านี้ถือว่าน้อยนักที่จะสืบค้นหาให้เกิดความกระจ่างชัดเจน เหตุที่หลักฐานเกี่ยวกับแคว้นสุนาปรีนตะปรากฏเพียงเท่านี้ สันนิษฐานว่าสมัยสังคายนาครั้งที่ ๑ ณ เมืองราชคฤห์แคว้นมคธครานั้น พระสงฆ์จากแคว้นสุนาปรีนตะอาจไม่ได้ส่งตัวแทน

^{๑๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๖/๔๔๙, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๘/๘๔-๘๕.

เล่าร่วมกันเป็นได้ เรื่องราวของพระพุทธศาสนาในแคว้นสุนาปรันตะจึงมีกล่าวถึงน้อยมากจนผิดสังเกต รายละเอียดของแคว้นสุนาปรันตะมาปรากฏเห็นในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา แต่ต้องอาศัยบริบทแวดล้อม ประกอบจึงจะทำให้เห็นภาพของแคว้นสุนาปรันตะชัดเจนมากขึ้น คัมภีร์อรรถกถาบรรยายไว้ว่าแคว้นสุนาปรันตะ นี้มีท่าเรือชื่อว่าสุปารกะ ซึ่งถือว่าเป็นท่าเรือสำคัญแห่งหนึ่งของอินเดียสมัยโบราณ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองสาวัตถี^{๒๐} ระยะทางห่างกัน ๑๒๐ โยชน์^{๒๑} (๑,๙๒๐ กิโลเมตร) รายละเอียดของแคว้นสุนาปรันตะ ซึ่งคัมภีร์อรรถกถามีเพียงเท่านี้ แม้จะน้อยด้วยเนื้อความแต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่า แคว้นสุนาปรันตะสมัยพุทธกาล นี้มีฐานะมั่นคงไม่แพ้อาณาจักรแห่งอื่น โดยเฉพาะท่าเรือสุปารกะนั้น เป็นแหล่งชุมนุมของพ่อค้าวานิชจำนวนมาก น่าจะเป็นแหล่งขนถ่ายและแลกเปลี่ยนสินค้าสำคัญระหว่างอินเดียและต่างประเทศ

นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าเมืองท่าสุปารกะนั่นเองเป็นเมืองหลวงของแคว้นสุนาปรันตะ^{๒๒} ผู้เขียนเห็นว่าประเด็นนี้มีความน่าเชื่อถือและมีความเป็นไปได้ เหตุเพราะหลักฐานในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเน้นความสำคัญของท่านเจ้าเมืองท่าสุปารกะอยู่แห่งเดียว ทั้งในฐานะเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนและขนถ่ายสินค้ากับต่างแดน อีกทั้งกล่าวถึงฐานะผู้มีความมั่งคั่งทางทรัพย์สินและล้ำเลิศด้วยปัญญา ซึ่งไม่ต่างจากแคว้นอื่นใดสมัยเดียวกัน ประเด็นสำคัญคือมีหลักฐานอื่นเกี่ยวกับแคว้นสุนาปรันตะที่อ้างถึงมากกว่าท่าเรือสุปารกะอีกแล้ว ความสมเหตุสมผลที่จะสรุปลงตรงท่าเรือแห่งนี้ตั้งหลักฐานกล่าวอ้างเบื้องต้นนั้น

ส่วนคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏมีในแคว้นสุนาปรันตะนั้น ไม่สามารถสืบค้นได้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยใด สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเกิดขึ้นก่อนการสังคายนาครั้งที่ ๓ และนำมาเรียบเรียงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ปิฎกจูฬนิกายหลัง โดยพระเถระจารย์แห่งแคว้นสุนาปรันตะ และคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทดังกล่าวจะนับถือบูชาในฐานะบริโศกเจดีย์เช่นเดียวกับสังเวชนียสถานของชาวมัชฌิมประเทศ ประเพณีเช่นนี้ถือว่าเป็นปกติทั่วไปของดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการเลียนแบบคติความเชื่อของพระชนมเจ้าอีกทอดหนึ่ง สังเกตได้จากสถานที่ทุกแห่งบนแผ่นดินชมพูทวีปไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำคลองหรือแม้แต่ภูเขาลำเนาไพร ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับ เทพเจ้าของพวกพราหมณ์แทบทั้งสิ้น

อีกประการหนึ่ง สังฆพันธ์ฤาษีหรือพญานัมมทานทีนาคราช น่าจะเป็นเจ้าลัทธิหรือหัวหน้าเผ่าที่นับถือคติความเชื่อดั้งเดิมมาก่อน การเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาพร้อมสร้างรอยพระพุทธบาทเอาไว้ น่าจะเป็นนัยของพระพุทธศาสนาได้มั่นคงรุ่งเรืองดีแล้วในบริเวณนั้น และความรุ่งเรืองดังกล่าวน่าจะได้รับอุปถัมภ์เป็นอเนกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะยุคสมัยนั้นหากปราศจากความศรัทธาของสถาบันกษัตริย์แล้ว ก็ยากนักที่จะได้รับความศรัทธา นับถือจากชาวบ้าน

คติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทในแคว้นสุนาปรันตะ น่าจะเป็นที่รู้จักแพร่หลายตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระเถระจารย์ได้เรียบเรียงแล้วบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ปิฎกจูฬนิกายนี้ดังเราท่านรู้จักกัน ครั้นต่อมาสงฆ์ในแคว้นสุนาปรันตะและพระสงฆ์แห่งเกาะลังกาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมกันและกัน จึงเป็นเหตุให้ชาวแคว้นสุนาปรันตะมีความเชื่อเช่นนั้นมาปรับแต่งให้เหมาะสมกับคติความเชื่อดั้งเดิมแห่งตน จนกลายเป็นที่รู้จักแพร่หลายสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

^{๒๐} มหาภิกขุราชวิทยาลัย, พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน และอรรถกถา, หน้า ๑๒๔.

^{๒๑} มหาภิกขุราชวิทยาลัย, พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๒ และอรรถกถา, หน้า ๓๕๕

^{๒๒} B.C. Law, India as described in early texts of Buddhism and Jainism, อ้างใน Dipak Kumar Barua.

^{๒๓} The Historical Study of Four Nikayas. (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, ๒๐๐๓), p. ๓๑๒.